

Nawoord

Wie het huis van Sybren Polet (1924–2015) en Cora Polet (1930–2016) binnen ging, zag het meteen: hier woonden twee mensen voor wie het leven om boeken draaide. Er stonden een paar duizend exemplaren, netjes thematisch gerangschikt. Beneden een grote kast met romans, per taalgebied bij elkaar gezet; dichtbundels, een plank sciencefiction, een grote verzameling psychologie en psychoanalyse, filosofisch werk en boeken over creativiteit. In de hoek alle experimentele romans die Sybren gebruikte voor zijn klassiek geworden essay ‘Ander proza, een historische schets’ (in het tijdschrift *Raster*, 1977). Boven stonden nog rijen lage kasten met de theaterstukken en met Cora’s grote verzameling Scandinavische literatuur.

Ook Sybrens handschriften waren keurig chronologisch geordend: de deels handgeschreven, deels getypte versies van zijn laatste zes bundels lagen op een stapel, het jongste manuscript bovenop. Cora had de stapel na de dood van haar man precies zo gelaten; dat hij in het laatste jaar van zijn leven nog een bundel had afgerond, dreigde onopgemerkt te blijven. Maar daar lag toch echt een volwaardig manuscript, met de titel *Zijnsvariaties · Verbovelden* en daaronder in een andere penkleur de woorden ‘negatieve nabeelden’ en ‘Minusmorfemen’. Wat die laatste twee uitdrukkingen precies betekenen, blijft een klein raadsel: zijn het ondertitels of duiden ze afdelingen in de bundel aan? Voor Sybren Polet zelf was alles rond: in de rechterbovenhoek van het eerste blad schreef hij ferm ‘gereed’.

Zijnsvariaties · Verbovelden blijkt inderdaad een voltooid bundel, bestaande uit 38 niet eerder gepubliceerde gedichten. Allemaal zijn ze handgeschreven, op één typoscript na van een gedicht dat buiten de voorlaatste bundel, *Het aaahh & ooohh van de verbonaut*, is gevallen. Het is een ontroerend document, al was het maar vanwege het fijnzinnige, zichtbaar oude handschrift: Polet moet rond zijn negentigste verjaardag aan de bundel zijn begonnen en heeft er tot kort voor zijn overlijden aan gewerkt. Een uitgave hiervan kon niet wachten: het is het sluitstuk van een van de avontuurlijkste oeuvres van de Nederlandse literatuur.

*

In Polets eigen werk is net zo’n thematische samenhang zichtbaar als in zijn boekenkast. Hoe meer je in zijn dichtbundels, romans, essays, studies en theaterstukken rondwaalt, hoe duidelijker het wordt dat hij een oeuvrebouwer was. Hij schreef elf romans, die allemaal tot dezelfde associatief samenhangende Lokienreeks behoorden. Hij beitelde zijn leven lang aan een visie op twee literaire problemen: hoe werkt creativiteit, en wat is de geschiedenis van het

literair experiment? Hij herschreef en herordende zijn volledige 'vroege' poëzie tot 2000 in één kloek omgekeerd verzameld werk: *Gedichten 1998–1948*. Daarna schreef hij vanaf 2003 een reeks ambitieuze dichtbundels over de menselijke conditie in de eenentwintigste eeuw, waarin het digitale domein steeds meer de materiële wereld vervangt.

In dit tijdperk van de virtualiteit groeit het belang van de vraagstukken waarmee Polet al vanaf zijn allervroegste bundels bezig was. Zijn mensen wel of niet geketend aan de natuur waaruit ze voortkomen en waarin ze zich moeten voortbewegen? Welke mogelijkheden bieden de technische en de literaire creativiteit om nieuwe ruimten te creëren en te verkennen? Voortdurend lijkt hij bij het onderzoeken van deze vragen te twijfelen tussen optimisme en diep pessimisme. Techniek biedt volgens hem een toegang naar een andere, potentieel verbeterde wereld, maar tegelijkertijd laten juist de late dichtbundels zijn almaar dystopischer visie op ons gedigitaliseerde heden zien. 'Mensendeemstering' (uit *Het aaahh & ooohh van de verbonaut*) toont bijvoorbeeld een aarde die virtueel geworden is, helemaal onder de menselijke controle gebracht. De mensen die er nog leven, zijn louter met lustbevrediging bezig. Een doorgevoerd consumentisme is de aarde en de mens fataal geworden.

*

Ook in *Zijnsvariaties · Verbovelden* wordt volop nagedacht over de menselijke conditie en de aarde vandaag – het woord 'zijnsvariaties' zelf verwijst er al naar. 'De laatste drieduizend jaar gewist. Jij de laatste historische mens?' staat er in 'Drie tellen na Nu'. Dat klinkt als een sombere boodschap: blijkbaar staat de historische mens op het punt om uit te sterven. Maar het vervolg klinkt opvallend hoopvol en monter: 'Dan ook weer drie tellen wachten / alvorens te spreken. Nu nu. / Na u!' Blijkbaar is er in het 'nu', en zelfs 'na u', toch nog ruimte om te blijven spreken. Het einde van het gedicht toont dat de 'posthistorische mens' nog altijd een lichamelijke aanwezigheid heeft: 'Je krijgt er – onregelmatige – hartkloppingen van. / Bloedeigen morsetekens van de posthistorische mens?' Dat de geschiedenis tot een einde is gekomen, betekent blijkbaar niet perse het einde van de mens, maar slechts de geboorte van een nieuw, 'posthistorisch' wezen.

Die mens en zijn taal blijken in *Zijnsvariaties* van vitaal belang voor het verleden, het heden en de toekomst. Polet dringt er op aan: zorg dat je iets te zeggen hebt in een veranderend universum, dat je genoeg 'spreekwoorden' beheerst. In 'Subtaal, nataal':

Je hoorde de tijd als taal in wording, / een die pas over x-honderd jaar / zin zal hebben verworven. // Zie toe dat je tegen die tijd /

voldoende spreekwoorden beheerst. // Brontaal. // [...] Subtaal.
// Wie, wat zwijg ik in de toekomst? // Nataal.

De taalgebruikende mens scheidt via woorden zelf zijn wereld, de toekomst. De mens en de taal zijn bovendien volkomen verweven. De zin van de mens en de menselijke taal-in-wording worden daarom bepaald door wat je er 'nu' mee doet. Dit komt allemaal samen in Polets keuze voor het woord 'nataal': de geboorte van een nieuwe taal en een nieuwe mens na de huidige. Het gaat hier om een trage ontwikkeling, en juist in die traagheid schuilt de uitdaging voor de ongeduldige moderne consument: 'De toekomst een hersenkluwen / die zich langzaam ontrolt, / jij overgeleverd aan je simpele wenskracht', zoals Polet het verwoordt in 'Teelaarde'.

*

Zulke ideeën over de kracht van het bewustzijn passen bij een andere rode draad in Polets oeuvre, namelijk dat literatuur een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de wereld. Doordat literatuur op experimentele wijze werelden scheidt en met taal speelt, kan zij het bewustzijn veranderen, en van daaruit de werkelijkheid op een hoger plan brengen. Daar ging het Polet om: hij wilde alle mogelijkheden tot het veranderen en verbeteren van de wereld openhouden. Wanneer die wegvallen, versteent alles.

Dat pleidooi voor dynamiek is op elk van de sprankelende, spannende pagina's van *Zijnsvariaties* in de praktijk gebracht. Polet bouwt met herkenbare elementen uit onze huidige tijd en ruimte een rijk verbeelde wereld op. We worden aan het denken gezet over een 'witzwart gat', 'cellulaire woede', 'kleurige klankstenen' en een 'schrikkelkind'. Polet plaatst zijn lezers in een veranderend universum waarin de zintuigen en andere elementen vrijelijk interfereren: een wereld waarin je tijd kunt ademen of horen, waarin je gelaatsuitdrukkingen kunt ruiken, en waarin spreken immigreren is. En weer valt het optimistische en toekomstgerichte karakter van deze bundel op. Het blijkt onomwonden uit de kosmische vitaliteit die de 'ik' in het gedicht 'Extremofielen' tentoonspreidt: 'Warme gevoelsgedachten vloeien langzaam toe. / En ik, leunend tegen een manestraal, / heb een reusachtige zin om te zinderen.'

Juist ook in Polets werkwijze zien we zijn veranderingszin in de praktijk gebracht. Uit *Gedichten 1998-1948* bleek al dat Polet zijn poëzie nog ná publicatie herschreef, en het manuscriptmateriaal van *Zijnsvariaties* toont opnieuw hoe veranderlijk zijn gedichten zijn. Polet herschrijft het typoscript van het gedicht 'Velaar idioom', aanvankelijk bedoeld voor *Het aaahh & ooohh van de verbonaut*, op zo'n manier dat het goed in *Zijnsvariaties* integreert. Met snelle vastbesloten penstrepen haalt hij een volledige strofe door, en sluit het ge-

dicht af met de toevoeging 'van een heel andere logosfeer. // Koor van eureka's'. Deze vondst sluit letterlijk aan bij het openingsgedicht 'Poe's Eureka, een hommage' en past bij de wind van verwachting, hernieuwing en vitaliteit die door *Zijnsvariaties* blaast.

*

In de stapel manuscripten zat ook een kladhandschrift van *Zijnsvariaties*. Daarin puzzelde Polet nog veel meer dan in het nethandschrift dat in deze uitgave is opgenomen, maar ook in die nette versie bleef hij met zorg en toewijding zoeken naar de juiste woorden, beelden en typografie: keer op keer schrijft hij aangepaste passages nog eens netjes uit, zoals te zien is in de manuscripten van 'Minusmorfeem', 'Teelaarde' en 'Windbladen'. Polet had heel precieze ideeën over waar en hoe de tekst uiteindelijk op de pagina moest komen te staan: met stippelijntjes, vierkanten, pijlen en 'T'-tekens duidt hij dit systematisch aan.

Typisch voor Polets schrijfwijze is bovendien dat hij associatief verbonden mogelijkheden uitschrijft, net zo lang tot hij de juiste vorm vindt. Vaak wordt zijn tekst in dit proces abstracter en ondoorgrondelijker, maar tegelijk biedt het hem duidelijk de kans om een gedicht zo multi-interpretabel mogelijk te maken, en daarmee dynamisch te houden. In het manuscript van het laatste gedicht 'Schrikkelkind' gebeurt precies dit. Polet schrijft over hoe de mens zich verhoudt tot de tijd, en speelt met aan tijd verwante begrippen als eeuwigheid, schrikkeltijd, spertijd, geboren worden en sterven. In de slotpassage overweegt hij vervolgens verschillende formuleringen tot hij het 'vrijuit gaan' eindelijk perfect op papier heeft: 'Jij dat eeuwig ongeboren schrikkelkind / dat vrijuit gaat in schrikkeltijd'.

Zijnsvariaties is met die woorden ten einde, en daarmee is ook het oeuvre van Polet afgerond. Toch wordt er met het gedicht 'Schrikkelkind' eigenlijk juist niets afgesloten – Polet schrapt niet voor niets de woorden 'als je sterft' bij het zoeken naar de juiste formulering – maar wordt er een eeuwigdurend begin verwacht, dat zich in vrijheid zal kunnen ontplooien. De titel van het gedicht lijkt daarom heel doelbewust veranderd van 'Schrikkeltijd' in 'Schrikkelkind': het leven van deze bundel staat op het punt van beginnen. Het is zo bezien toepasselijk dat deze bundel verschijnt op de dag waarop de eerste Sybren Polet Prijs wordt uitgereikt: een prijs voor de experimentele auteurs van het heden en de toekomst.

*

In deze uitgave van *Zijnsvariaties · Verbovelden* staat telkens op de linkerpagina een zwart-witweergave van het netmanuscript zoals we dat hebben aangetroffen, en op de rechterpagina de editietekst. Op

drie plaatsen hebben we wat deze structuur betreft een opvallende beslissing genomen. Op pagina 14 staan twee versregels die Polet noteerde onder aan de achterzijde van een manuscriptpagina; wij hebben de editietekst boven aan pagina 15 gezet, omwille van de consistentie van de gezette tekst. De editietekst van het gedicht 'Teelaarde' op pagina 49 en 51 verdeelden we over twee pagina's om een lege rechterpagina te voorkomen. Op pagina 67 staat bij uitzondering een handschriftpagina afgedrukt, omdat het gedicht 'Windbladen' drie handschriftpagina's en één geëditteerde pagina beslaat.

We hebben deze editie met respect en zorg gemaakt, zoveel mogelijk in de lijn van het netmanuscript, met inachtneming van al het manuscriptmateriaal en Polets werkwijze in eerdere bundels. Naar wij hopen geeft *Zijnsvariaties · Verbovelden* een directe blik op het creatieve proces van Sybren Polet.

november 2018,
Elice de Gier en Laurens Ham